

Bogusław Sygit, Damian Wąsik

Symbolika ognia w prawie karnym judaizmu

Studia Warmińskie 51, 129-138

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Bogusław Sygit
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Łódzki

Damian Wąsik
Wydział Nauk o Zdrowiu
Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy

Symbolika ognia w prawie karnym judaizmu

Słowa kluczowe: ogień, prawo karne judaizmu, kara śmierci, podpalenie.

Keywords: fire, criminal law of Judaism, death penalty, arson.

Schlüsselworte: Feuer, jüdische Strafrecht, Todesstrafe, Brandstiftung.

Niewątpliwie ogień ma ambiwalentne znaczenie symboliczne. Postrzegany jest jednocześnie jako żywioł dobroczynny i groźny, zarówno ogrzewający i dający światło, jak i przynoszący śmierć i cierpienie. W Biblii ogień jest elementem składowym teofanii Boga Stwórcy, o czym mówi fragment Księgi Wyjścia: *Wtedy ukazał mu się Anioł Pański w płomieniu ognia, ze środka krzewu. (Mojżesz) widział jak krzew płonął ogniem, a nie spłonął od niego. (Wj 3,2)*¹. Ogień symbolizuje także piekło i karę, zniszczenie przez pożar, często wywoływany uderzeniem pioruna. W dziejach ludzkości „udomowienie” ognia wyznaczyło powstanie cywilizacji. Co więcej, spośród wszystkich stworzeń tylko człowiek potrafił sam wzniecić ogień, co nadaje mu znamię podobieństwa do bogów, w wielu bowiem mitach (greckich, polinezyjskich, gruzińskich) ogień był własnością bogów i został wykradziony właśnie przez ludzi. Wiara w boskie pochodzenie ognia sprawiła, że przypisywano mu właściwości oczyszczające i niszczące zło².

Adres/Adresse/Anschrift: prof. dr hab. Bogusław Sygit, Katedra Postępowania Karnego i Kryminalistyki, Zakład Kryminalistyki, Uniwersytet Łódzki, ul. Kopcińskiego 8/12, 90-232 Łódź, bsygit@op.pl; dr Damian Wąsik, Zakład Podstaw Prawa Medycznego, Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy, ul. Jagiellońska 13-15, 85-067 Bydgoszcz, damian.wasik@cm.umk.pl.

¹ Cyt. za: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przykładzie z języków oryginalnych*, Poznań–Warszawa 1989.

² H. Biedermann, *Leksykon symboli*, Warszawa 2003, s. 243. Co ciekawe, teksty asyryjskich zaklęć składają się w większości z inwokacji do ognia mających pokonać szkodliwe czary, a sam ogień traktowany jest jako istota nadprzyrodzona. W starożytnych Grecji i Rzymie ogień miał charakter oczyszczający,

Jak zauważa J.A. Arlow, ogień w tradycji judaistycznej symbolizuje Boga i wszystkie stworzenia opiekujące się ludźmi na Jego polecenie, np. anioły³. Ogień jest potężną siłą, która wywołuje u ludzi strach, ale jednocześnie budzi głęboki szacunek, fascynując swoją nietykalnością. Boski, święty ogień, jest czymś nadzwyczajnym, absolutnie doskonałym, czystym i niezgłębionym, a przy tym wszechmocnym. Siła ognia, zwłaszcza wywołanego w sposób przypadkowy, niekontrolowany, oznacza niebezpieczne zagrożenie, stąd też powszechny szacunek względem tego żywiołu⁴.

Zdaniem Rabbiego M. Bechera, Talmud naucza, że człowiek otrzymał zdolność wzniesienia ognia zaraz po *szabacie*. Czas ten nie był przypadkowy. Ogień jest instrumentem koniecznym do uzyskania umiejętności tworzenia niemalże wszystkiego na ziemi, a przez to postrzegany jest jako symbol potęgi człowieka – jedynego stworzenia zdolnego do świadomego wzniesienia i posługiwania się ogniem. *Szabat* tymczasem jest okresem refleksji, m.in. nad kondycją człowieka, który nie jest władcą absolutnym świata, lecz jest dziełem Bożym. Świadczy to nie tylko o potędze Boga, ale i olbrzymiej odpowiedzialności za losy świata spoczywające na barkach ludzi. Z tej przyczyny ludzie mieli otrzymać ogień dopiero po lekcji odpowiedzialności, przeprowadzonej w dniu *szabatu*. Żydzi w okresie *szabatu* zobowiązani są powstrzymać się od używania zdobyczy cywilizacji, w tym światła, stąd też błogosławią nowo rozpalone płomienie podczas rytuału *hawdali* na zakończenie *szabatu*. Ogień jest symbolem rozróżnienia *szabatu* i dni powszednich⁵.

J.D. Rayner słusznie wskazuje, że w Biblii związek pomiędzy ogniem i boskością jest stale powracającym motywem. Mojżesz spotyka Boga w krzaku gorejącym, w podróży Hebrajczyków przez pustynię towarzyszy im, jako sym-

a wokół chorych umysłowo lub pokutujących za zbrodnie krążono z pochodniami. Ogień pełni ważną rolę w chrześcijaństwie, zwłaszcza w katolickiej koncepcji czyścica i w liturgii podczas mszy, chrztu i komunii jako symbol światła duchowego. W starożytnych Indiach bóg ognia – Agni – był przedmiotem szczególnej czci religijnej. W zaratusztrianizmie ogień święty płonący w świątyni (*atar*) był głównym obiektem praktyk obrzędowych oraz symbolem Ahura-Mazdy i czystości sakralnej. O głębokim zakorzenieniu w świadomości ludzkiej przekonania o wyjątkowej roli ognia świadczą poglądy Heraklita, który widział w nim zasadę (*arche*) istnienia świata. W symbolice marzeń sennych – sen o ogniu jest snem szczęśliwym, gdyż oznacza zdrowie i wielkie szczęście, korzystne znajomości i szczerych przyjaciół. Śnić, że się jest poparzoną oznacza klęskę i niedolę, dotykanie we śnie ognia utożsamia się z gniewem i niebezpieczeństwem, a jego gaszenie – z ubóstwem. Zob. H. Biedermann, *Leksykon symboli*, s. 243–245; Z. Poniatowski (red.), *Mały słownik religioznawczy*, Warszawa 1969, s. 309; *Wielki semik babiloński*, Warszawa 1992, s. 205.

³ J.A. Arlow, *The Consecration of the Prophet*, w: M. Ostow (red.), *Judaism and Psychoanalysis*, New York 1982, s. 65.

⁴ H.K. Harrington, *Holiness. Rabbinic Judaism and the Graeco-Roman world*, London–New York 2002, s. 13–14.

⁵ Rabbi Mordechai Becher, *Gateway to Judaism: The What, How and Why of Jewish Life*, New York 2005, s. 98–99.

bol protekcji Bożej, słup obłoku, który w nocy staje się słupem ognia (Wj 13,21), a w najważniejszym momencie Objawienia, Góra Synaj jest spowita dymem, a Bóg zstępuje na nią w ogniu (Wj 19,18). W wizji proroka Izajasza tron Boga jest otoczony przez serafinów – „ognistych aniołów”, z których jeden zdejmuje płonący kawałek węgla z ołtarza. Wizje proroka Ezechiela chwały Bożej są pełne symboliki płonących węgla i pochodni (Ez 10,6). Daniel, w jednej ze swoich wizji, widzi rzekę ognia, będącą dowodem obecności Boga. Ponadto ogień traktowany jest przez Żydów jako jeden z najistotniejszych symboli cywilizacji. Wszak babilońskie miasto, z którego pochodził Abraham, uznawane przez wielu Żydów za kolebkę cywilizacji, zwano Ur, co oznacza ogień (światło)⁶.

Zważywszy na symboliczny wymiar ognia nie może dziwić fakt, że żywioł ten wykorzystywano do przykładowego karania szczególnie groźnych przestępców. Według interpretacji apotropaicznej kary śmierci przez spalenie, w wyniku zetknięcia z ogniem zbrodniarz ulegał destrukcji nie tylko fizycznej, ale i metafizycznej⁷.

Kilku słów wprowadzenia wymaga kwestia obecności kary śmierci w kulturze prawnej judaizmu. Tora dość szeroko traktuje o karze śmierci, niemniej jednak unormowania te są łagodzone na gruncie Talmudu. Pozwala to postawić tezę o raczej umiarkowanym stosunku prawa karnego judaizmu do tej formy karania sprawców przestępstw. Jak zauważa S. Ladier, „kara śmierci istnieje właściwie w Talmudzie tylko teoretycznie, a sprawiają to przepisy prawa talmudycznego, normujące postępowanie w sprawach karą tą zagrożonych, które praktycznie jej stosowanie wprost uniemożliwiają”. Łagodząc prawo karne zapisane w Torze, mędrcy żydowscy, formalnie nie znosząc kary śmierci, obwarowali jej stosowanie szeregiem warunków i znacznie ograniczyli możliwość jej orzekania przez sądy. Dowodem tego jest określenie przez Misznę mianem „niszczącego” Sanhedrynu, który wydawał wyrok skazujący zbrodniarza na śmierci raz na 7 lat (a zdaniem rabi Eleazara ben Azarji raz na 70 lat)⁸.

Karą śmierci w judaistycznym prawie karnym zagrożone są przede wszystkim szeroko rozumiane przestępstwa antyreligijne, przeciwko moralności, przeciwko rodzicom, a także zbrodnia morderstwa. Idea oszczędzenia skazanemu cierpienia na gruncie judaistycznego prawa karnego odzwierciedlona jest w dopuszczalnych rodzajach kary śmierci. Prawu żydowskiemu obce były bowiem metody uśmiercania skazanych znane i praktykowane w innych państwach starożytnych, takie jak zakopywanie skazanego żywcem w ziemi, gotowanie żywcem w oleju czy też ćwiartowanie, uważane w kulturze żydowskiej za bezczeszczenie ciała ludzkiego.

⁶ J.D. Rayner, *An Understanding of Judaism*, New York 1997, s. 48–49.

⁷ G.R. Newman, *The Punishment Response*, New Jersey 1978, s. 44.

⁸ S. Ladier, *Przestępstwo, wina i kara w prawie talmudycznym*, Lwów 1935, s. 51.

Według tradycji judaistycznej istniały cztery metody wykonania kary śmierci, które mogli stosować Hebrajczycy: ukamienowanie, spalenie, śmierć od miecza, a także uduszenie. Słusznie zauważa się, że kary te stanowią tzw. *arba mithoth beth-din* – cztery dopuszczalne przez Prawo metody egzekucji skazanego⁹.

Biorąc pod uwagę Pięcioksiąg Mojżeszowy, kara śmierci przez spalenie (hebr. *serefa*) bezwzględnie przewidziana była dla córek kapłanów skazanych za cudzołóstwo, o czym mówi fragment Księgi Kapłańskiej: *Jeżeli córka kapłana bezcześci siebie nierządem, bezcześci przez to swojego ojca. Będzie spalona w ogniu.* (Kpł 21,9)¹⁰. Karę śmierci przez spalenie stosowano ponadto np. w sprawach o bigamię, a konkretnie jednoczesnego poślubienia kobiety i jej matki. Straceni byli w tej sytuacji oboje małżonkowie: *Jeżeli kto bierze za żonę kobietę i jej matkę, dopuszcza się rozpusty: on i ona będą spaleni w ogniu, aby nie było rozpusty wśród was.* (Kpł 20,14)¹¹.

Judaistycznej kary śmierci przez spalenie nie należy utożsamiać ze spalaniem zbrodniarza na stosie, które było częstą formą karania przestępców np. w średniowiecznej Europie. Przedłużająca się agonía skazanego trawionego przez żywy ogień kłóciłoby się z żydowskim nakazem zachowania głębokiego szacunku dla ciała ludzkiego, a także ideą zaoszczędzenia skazanemu na karę śmierci dodatkowych, zbędnych cierpień fizycznych¹². Ponadto spalenie zwłok uniemożliwiałoby późniejszy pochówek skazanego¹³. Warto zauważyć, że z tych względów w literaturze niekiedy poddaje się w wątpliwość, czy kara śmierci przez spalenie w ogóle mogła być praktykowana przez Żydów. Zdaje się jednak, że prawo talmudyczne, w nieco odmiennej formie, ale akceptuje ten rodzaj kary śmierci.

Miszna wskazuje zasadniczo różniącą się od tradycyjnie pojmowanego „spalenia w ogniu” metodę uśmiercenia skazanego. Wedle przekazu talmudycznego egzekucja polegać miała na wykopaniu dołu, zalaniu go nieczystościami i zmuszeniu skazanego do stanięcia w nich po kolana – celem było pohańbienie i unieruchomienie kończyn. Potem skazany był obalany na ziemię, a jego szyję owijano chustą, przytrzymywaną przez egzekutorów z obu stron, unieruchamia-

⁹ P.B. Benny, *The criminal code of the Jews: according to the Talmud, Massecheth Synhedrin*, London 1886, s. 86, 94; D. Steinmetz, *Punishment and Freedom: The Rabbinic Construction of Criminal Law*, University of Pennsylvania Press 2008, s. 1.

¹⁰ Cyt. za: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przykładzie z języków oryginalnych*.

¹¹ Ibidem.

¹² M. Duschak, *Das mosaisch-talmudische strafrecht. Ein Beitrag zur Historischen Rechtswissenschaft*, Wien 1869, s. 10.

¹³ R.J. Simon, D.A. Blaskovich, *A Comparative Analysis of Capital Punishment. Statutes, policies, frequencies, and public attitudes the world over*, Plymouth 2007, s. 3.

jąc tym samym jego głowę. Po czym do ust wlewano skazanemu roztopiony ołów, który trawił jego wnętrzności¹⁴ albo wrzucano mu do ust podpalony knot¹⁵.

Przypuszcza się, że kara śmierci przez spalenie została zabroniona społeczności żydowskiej w czasach okupacji perskiej. Persowie uważali bowiem, że czyn ten zanieczyszcza ogień¹⁶.

Ogień mógł być wykorzystany nie tylko do wymierzania zbrodniarzom sprawiedliwości. Mogło się bowiem zdarzyć, że ogień w określonych okolicznościach stawał się niszczycielskim „narzędziem zbrodni”. Konieczne jest tym samym omówienie zagadnienia odpowiedzialności karnej za szkody spowodowane podpaleniem z perspektywy założeń judaistycznego prawa karnego.

Na wstępie zasygnalizować należy, że potrzeba prawnokarnej ochrony dóbr materialnych i życia ludzkiego przed pożarami wywoływanymi celowo przez człowieka oraz uznawanie takich zachowań za przestępne znajdowała odzwierciedlenie już w najdawniejszych ustawodawstwach karnych. Brakuje jednoznacznych dowodów na uznawanie za przestępstwa zachowań sprowadzających pożar w starożytnym prawie sumeryjskie (np. kodyfikacji Urukaginy z III tysiąclecia p.n.e., kodeksie Ur Nammu lub w kodeksie Lipit Isztara) albo dawnym prawie chińskim (np. w Zbiorze Pięciu Kar czy kodeksach Hia, Changa i Chon), nie oznacza to jednak, że czyny takie pozostawały bezkarne. Jako przykłady kryminalizacji tychże zachowań w ustawodawstwie starożytnym wskazać można § 98 i § 99 prawa hetyckiego z końca XV i XIV w. przed Chr., traktujące jako przestępstwa „świadome” podpalanie domów i w następstwie tego niszczenie znajdującego się w nich dobytku (owce, bydło) lub spowodowanie śmierci człowieka. Jeżeli ogień podłożył człowiek wolny, „miał dać odszkodowanie”, gdy zaś sprawcą był niewolnik – „obcinano nos i uszy”. Prawo hetyckie kryminalizowało jedynie czyny wywołujące skutek materialny. Płądrowanie i kradzież dokonywaną podczas pożaru, zagrożone karą wrzucenia do płonącego domu, przewidywał § 25 Kodeksu Hammurabiego. Czynów tego typu zabraniało pod groźbą kary śmierci m.in. prawo Drakona z 624 r. przed Chr. oraz prawo XII tablic w tablicy oznaczonej numerem 8. Przedmiot wykonawczy poza „domem i dobytkiem” obejmował tam też „stertę słomy położoną obok domu”. Prawo to знаło już podłożenie ognia ze świadomością lub rozeznanieniem (zagrożone karą „wrzucenia do ognia” po uprzednim związaniu i ochłostaniu) oraz z przypadku czy niedbalstwa, kiedy to sprawca zobowiązany był naprawić powstałą szkodę. W początkach ustawodawstwa karnego zakres kryminalizacji zachowań sprowa-

¹⁴ M. Duschak, *Das mosaisch-talmudische strafrecht*, s. 9.

¹⁵ P.B. Benny, *The criminal code of the Jews*, s. 90.

¹⁶ M. Duschak, *Das mosaisch-talmudische strafrecht*, s. 9.

dzających pożar był jeszcze bardzo zawężony, a prawo do karalności czynu wymagało wystąpienia określonego skutku („spalony dom, dobytek, śmierć człowieka, strata słomy”) oraz świadomego zachowania¹⁷.

W literaturze podkreśla się, że prawo karne judaizmu uchodzi za pierwszy wielki system prawa religijnego nowej cywilizacji. Kultura prawna judaizmu należąca do najstarszych, żywotnych do dzisiaj kultur prawnych świata, wywarła wpływ na wszystkie kultury prawne, z którymi miała kontakty. Wpływy judaizmu na inne kultury prawne zaznaczyły się przede wszystkim poprzez jego oddziaływanie na chrześcijaństwo i islam, a tych z kolei na wartości uznawane jako ogólnoludzkie¹⁸.

Sakralny charakter prawa judaistycznego zakłada, że jego twórcą jest Bóg i od Niego pochodzą wszystkie przepisy normujące wzajemne stosunki między ludźmi. Konsekwencją tego jest niezmiennosc prawa, które według nauki żydowskiej może być dostosowywane do potrzeb zmieniających się czasów tylko metodą interpretacji uniwersalnej symboliki Tory i poszukiwanie w niej ukrytych przesłań.

Z uwagi na powyższe, i nie tylko, brakuje jednolitości poglądów w przedmiocie klasyfikacji przestępstw właściwych prawu karnemu judaizmu. Związane jest to bądź to z konstruowaniem katalogów przestępstw wyłącznie w oparciu o Torę, lub tylko na kanwie prawa talmudycznego. Niewątpliwym utrudnieniem jest też brak wystarczającej ilości źródeł historycznych, pozwalających na odwołanie regulacji prawnokarnych obowiązujących i stosowanych w praktyce przez sądy żydowskie na przestrzeni wieków.

W prawie karnym judaizmu spowodowanie szkody w wyniku podpalenia rzadko kiedy wyszczególnia się jako odrębne przestępstwo. Na ogół podpalenie traktowane jest jako czynność sprawcza przestępstwa niszczenia mienia.

Podpalenie, jako szczególny typ przestępstwa przeciwko mieniu, powodującego zniszczenie cudzej własności, wyodrębnia M. Duschak. Zalicza on podpalenie do przestępstw o charakterze prywatnym, podobnie jak kradzież, rozbój, uszkodzenie ciała, zniewagę, uwiedzenie, zgwałcenie, czyny nierządne

¹⁷ B. Sygit, *Pożary w aspekcie prawnokarnym i kryminologicznym*, Warszawa 1981, s. 7 i nn.; idem, *Zbrodnia jako kategoria przestępstwa*, Toruń 2005, s. 286 i nn.; idem, *Historia prawa kryminalnego*, Toruń 2007, s. 69 i nn.; idem, *Kryminalizacja zachowań sprowadzających pożar*, w: S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, *Granice kryminalizacji i penalizacji*, Olsztyn 2013, s. 267–268.

¹⁸ Zob. m.in. B. Sygit, *Historia prawa kryminalnego*, s. 87; R. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Kraków 2005, s. 127; M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1973, s. 37; J. Grajewski (red.), *Prawo karne procesowe – część ogólna*, Warszawa 2007, s. 43; D. Wąsik, *Zeznania świadków w judaistycznym procesie karnym*, w: W. Cieślak, S. Steinborn (red.), *Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacje*, Warszawa 2013, s. 1177–1189; D. Wąsik, *Przestępstwa seksualne w kulturze prawnej judaizmu a prawo karne współczesnego Izraela*, *Studia Prawnoustrojowe* 19 (2013), s. 87–96.

(sodomie, stosunku homoseksualne, kazirodztwo, cudzołóstwo), przestępstwa przeciwko rodzicom i władzom oraz składanie fałszywych zeznań, obok kategorii tzw. przestępstw publicznych (morderstwo, zabójstwo, bałwochwalstwo, składanie ofiar z ludzi, fałszywe prorocstwo, wróżbiarstwo, czary i bluźnierstwo)¹⁹.

Zasadniczo w przypadku zniszczenia cudzego mienia przez podpalenie, np. gdy podczas wypalania pól kukurydzy ogień rozprzestrzenił się na dobytek innych osób, sprawca zobowiązany był wypłacić pokrzywdzonym stosowne odszkodowanie za cały zniszczony majątek (Talmud Babiloński, Traktat Baba Kamma 61)²⁰.

W przypadku zniszczenia cudzego mienia przez sprowadzenie nań ognia, na sprawcę – po udowodnieniu mu winy – nakładano karę pieniężną, przyjmującą formę nawiązki (hebr. *knas* – kara), ponieważ płaciło się ją do rąk pokrzywdzonego, oraz odpowiednią kwotę odszkodowania cywilnego odpowiadającej wysokości wyrządzonej szkody (hebr. *keren* – kapitał; względnie hebr.-aram. *mamon* – pieniądź)²¹.

Problemy z wymierzeniem kary sprawcy podpalenia pojawiały się jednak w sytuacjach, w których pożar powodował uszkodzenie ciała człowieka lub jego śmierć.

Zdaniem M. Duschaka poprawna interpretacja zdarzenia prowadzi do wniosku, że w pierwszym przypadku wobec uszkodzenia ciała człowieka właściwe było stosowanie kary grzywny według zasad przewidzianych dla tej kategorii przestępstw (odszkodowanie za cierpienie fizyczne, wyrównanie uszczerbku na zdrowiu, koszty leczenia, utracony zarobek i odszkodowanie za wstyd i straty moralne). Natomiast w drugim przypadku sprawcy groziła kara śmierci. W ocenie M. Duschaka był to uzasadnione nawet wobec faktów, że sprawca podpalenia nie chciał spowodować śmierci człowieka i nie miał faktycznej kontroli nad żywiołem. Zastosowanie znajdowała tu reguła, w myśl której za śmierć człowieka nie można było płacić pieniędzmi²².

Pogląd M. Duschaka może budzić pewne zastrzeżenia, gdy wziąć pod uwagę postulowaną w Talmudzie zasadę ponoszenia odpowiedzialności karnej w granicach rzeczywistego zamiaru sprawcy. Powoduje to konieczność zmierzenia się z problemem, czy sprawca, który dokonał podpalenia (np. własnego pola) i doprowadził do kalectwa lub śmierci człowieka, wbrew swemu zamierzeniu i woli, mógł ponosić odpowiedzialność karną za te czyny.

¹⁹ M. Duschak, *Das mosaisch-talmudische strafrecht*, s. 19–43.

²⁰ Ibidem, s. 33.

²¹ S. Ladier, *Proces karny w Talmudzie. Z zagadnień stosunku prawa procesowego do prawa karnego materialnego w Talmudzie*, Lwów 1933, s. 66.

²² M. Duschak, *Das mosaisch-talmudische strafrecht*, s. 33.

Jak słusznie zauważa S. Ladier, jedną z charakterystycznych cech judaistycznego prawa karnego jest to, że „sprawca odpowiada [...] za winę i w miarę wielkości winy, a nie w miarę wielkości skutku. Talmud nie zna przedmiotowych warunków wyższej karygodności, stanowiąc, że sprawca nie odpowiada za skutki swego działania, jeżeli nie zamierzał skutków tych wywołać, a przedsiębrał działanie dla popełnienia mniejszego przestępstwa”²³. Innymi słowy, sprawca przestępstwa – według założeń judaistycznego prawa karnego – ponosił odpowiedzialność karną w granicach zamiaru przestępczego.

W odróżnieniu od ustawodawstw starożytnych, judaistyczne prawo karne uzależnia odpowiedzialność karną sprawcy od równoległego wystąpienia skutku przestępczego i zamiaru bezpośredniego popełnienia przestępstwa. Wyrazem tej specyficznej konstrukcji prawnej jest np. brak karalności usiłowania w prawie karnym judaizmu. Dalszą konsekwencją konieczności wystąpienia zamiaru bezpośredniego jest bezkarność sprawcy, który popełnia przestępstwo, pozostając w błędzie co do jego znamion. Zamiar popełnienia przestępstwa, tudzież wyrządzenia szkody, jest ponadto okolicznością odróżniającą odpowiedzialność karną od cywilnej. Na gruncie prawa cywilnego sprawca szkody powinien być wynagrodzić ją poszkodowanemu, chociażby czynu dopuścił się nieświadomie.

Rozważania na temat konieczności przewidywania przez sprawcę następstw jego zachowania odnaleźć można np. w Sifri, gdzie zakłada się, że za zabójstwo należy skazać sprawcę tylko wówczas, gdy zostało ono popełnione narzędziem, które było w stanie uśmiercić człowieka, oraz gdy uderzono nim w taką część ciała, że spowodowanie śmierci było wysoce prawdopodobne. Podobnie też sprawca uważany był za niewinnego, gdy wrzucił człowieka do wody lub ognia, ale w taki sposób, że ten mógł się jeszcze uratować²⁴.

Nie ma najmniejszych wątpliwości, że sprawca podpalenia powinien ponosić odpowiedzialność karną za morderstwo w sytuacji, gdy bez zamiaru wyrządzenia szkody innym spowodował pożar (bez znaczenia czy celowo, czy też w wyniku np. niedbalstwa lub lekkomyślności), ogień rozprzestrzenił się w sposób zagrażający życiu innego człowieka, istniała możliwość jego ratunku, jednakże sprawca podjął działania niweczące szanse przeżycia pokrzywdzonego. Okoliczność tę traktować trzeba jako tzw. morderstwo zawinione i zestawiać na równi z pomocą w zabiciu ofiary (np. przyprowadzeniu pokrzywdzonego w miejsce, gdzie narażony jest na atak dzikich zwierząt itd.)²⁵. Jak jednak trakto-

²³ S. Ladier, *Proces karny w Talmudzie*, s. 31.

²⁴ Ibidem, s. 25.

²⁵ S. Mendelsohn, *The Criminal Jurisprudence of the ancient Hebrews Compiled from the Talmud and other Rabbinical Writings, and Compared with Roman and English Penal Jurisprudence*, Baltimore 1891, s. 58–77.

wać sytuację, gdy sprawca podpalenia działa odwrotnie i np. podejmuje nieskuteczne próby ratowania pokrzywdzonego?

Jak zostało zauważone, faktem jest obowiązywanie w prawie karnym judaizmu zasady odpowiedzialności w granicach zamiaru. Jednocześnie jednak prawo to rozróżnia pewien specyficzny typ przestępstwa, tj. zabójstwo, zwane też niekiedy morderstwem wybaczalnym i wyszczególnianym obok morderstwa zbrodniczego, morderstwa zawinionego i morderstwa usprawiedliwionego²⁶. Przyznając słuszność stwierdzeniu M. Duschaka o odpowiedzialności karnej podpalacza za śmierć człowieka w pożarze będącym skutkiem owego umyślnego podpalenia, uznać trzeba, że czyn ten w świetle prawa karnego judaizmu stanowiłoby przestępstwo zabójstwa (morderstwa wybacznego). Czyn taki – powodujący *de facto* śmierć człowieka – byłby przestępstwem popełnionym w gruncie rzeczy przypadkowo, niemotywowanym nienawiścią lub osobistym uprzedzeniem oraz niewynikłym z zemsty. W takiej sytuacji prawo wykonania kary śmierci przysługiwałoby tzw. mścicielowi krwi (hebr. *go'el hadam*).

Faktem jest rozróżnianie w nauce prawa karnego tzw. zamiaru ewentualnego, w którym sprawca swoim zachowaniem (zaniechaniem) co prawda nie chce popełnić przestępstwa, jednakże przewiduje możliwość jego popełnienia i godzi się na to. Nie przesądzając o obowiązywaniu koncepcji zamiaru ewentualnego w prawie karnym judaizmu, należy wyrazić pogląd, że uwiarygodnia je okoliczność, iż przestępstwo zabójstwa nie musiało być popełnione w zamiarze bezpośrednim. Odnosząc te uwagi do podpalenia, podnieść trzeba, że sprawca – mający świadomość destrukcyjnego charakteru żywiołu ognia – wzniecający pożar w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowań gospodarczych i mieszkalnych lub w obecności innych ludzi, przewiduje możliwość niekontrolowanego rozprzestrzenienia się i spowodowania szkód. Samo podpalenie jest natomiast aktem świadomym i zamierzonym. Konkludując, podpalenie w judaistycznym prawie karnym powinno być traktowane jako czynność sprawcza przestępstwa zniszczenia mienia, uszkodzenia ciała lub zabójstwa człowieka. Ze względu na wielowymiarowość skutków podpalenia, mając na uwadze założenia prawa karnego judaizmu, nie jest zasadne wyszczególnienie tego czynu jako odrębnego przestępstwa.

²⁶ Ibidem, s. 58–77.

SYMBOLIKA OGNIĄ W PRAWIE KARNYM JUDAIZMU

(STRESZCZENIE)

Od zarania dziejów żywiołowi ognia nadawano charakter mistyczny. Ogień kojarzony był z siłą, potęgą, tajemnicą i siłami nadprzyrodzonymi. Judaizm i chrześcijaństwo, pośród innych religii, są przykładem takiego ujmowania tego zjawiska. Zasadniczym celem publikacji jest prezentacja symboliki ognia w judaistycznym prawie karnym rozumianym jako prawo wynikające z Tory i Talmudu. Autorzy poruszają tematykę w dwóch ujęciach – ognia jako narzędzia kary oraz ognia jako narzędzia zbrodni. W pierwszym przypadku skupiono się na dopuszczalnej w judaizmie formie wykonywania kary śmierci przez spalenie, w drugim natomiast poruszono zagadnienie dotyczące zasad ponoszenia odpowiedzialności karnej przez sprawców podpaień. Powołując się na zasady judaistycznego prawa karnego autorzy dowodzą m.in., że podpalenie, wbrew niektórym poglądom prezentowanym w doktrynie, powinno być traktowane jako czynność sprawcza niektórych zbrodni, nie zaś jako odrębny typ przestępstwa.

THE SYMBOLISM OF FIRE IN THE CLASSIC JUDAIC CRIMINAL LAW

(SUMMARY)

Since the dawn of history, fire was given a mystical character. Fire was associated with strength, power, mystery and the supernatural. Fire is of particular importance in the Jewish tradition and culture. The main aim of the publication is to present the symbolism of fire in Judaic criminal law, which is understood as a law arising from the Torah and the Talmud. Authors describe the subject of the treatment of fire as a kind of punishment tool and as a murder weapon. In the first case, the publication focuses on permissible in Judaism form of capital punishment by burning. In the second case authors raise the question of the principles of criminal responsibility by the perpetrators of arson. Recalling the principle of Judaic criminal law the authors argue that arson, contrary to some opinions presented in literature, should be treated as a causative action of certain crimes, and not as a separate offense.

DIE SYMBOLIK DES FEUERS IM KLASSISCHEN JÜDISCHEN STRAFRECHT

(ZUSAMMENFASSUNG)

Seit Anbeginn der Geschichte hat das Feuer einen mystischen Charakter. Das Feuer wurde mit Stärke, Macht, Geheimnis und dem Übernatürlichen verbunden. Das Feuer ist von besonderer Bedeutung in der jüdischen Tradition und Kultur. Das wichtigste Ziel des Artikels ist die Symbolik des Feuers im jüdischen Strafrecht, und diese, als Gesetz der Thora und des Talmuds verstanden, zu präsentieren. Die Autoren beschreiben das Thema der Behandlung durch Feuer als eine Art Strafwerkzeug und als Mordwaffe. Im ersten Teil konzentriert sich die Veröffentlichung auf die im Judentum zulässige Form der Todesstrafe durch Verbrennen. Im zweiten Teil werfen die Autoren die Frage nach den Prinzipien der strafrechtlichen Verantwortlichkeit der Täter von Brandstiftung auf. Die Autoren argumentieren mit dem Hinweis auf den Grundsatz des jüdischen Strafrechts, dass Brandstiftung, im Gegensatz zu einigen vorgestellten Meinungen in der Literatur, als ursächliche Wirkung von bestimmten Verbrechen und nicht als eigenständige Straftat behandelt werden sollte.